

RECEPCIJA RIMSKOG PRAVA NA GLAGOLJICI: BILJEŽNIČKI ZAPISNIK O ARBITRAŽI U MOŠĆENICAMA IZ 1621. GODINE PROVEDENOJ PO UZORU IZ RIMSKOG PRAVA (RJEŠAVANJE SPORA)

Prof. dr. sc. Ivan Milotić*

UDK 34(37):34(497.5 Mošćenice)
<https://doi.org/10.30925/zpfsr.41.3.1>
Ur.: 12. siječnja 2020.
Pr.: 1. srpnja 2020.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Zapisnik Petra Lazarića, domaćega bilježnika i kanonika potječe iz 1621. iz Mošćenica. U njemu je na glagoljičkom pismu dokumentirano rješavanje privatnoga diobenog spora među sumještanima u arbitraži. Premda pisana glagoljicom i na hrvatskom jeziku, ta isprava obuhvaća pohrvaćeno latinsko (i manje talijansko) pravnotehničko nazivlje te bilježi niz načela, koncepata i instituta koji su u izvansudskom postupku rješavanja spora dosljedno i pravilno primijenjeni po uzoru na rimsko pravo. Svi bitni pravni elementi ovoga diplomatskog izvora odražavaju snažne odjeke tradicije rimskoga prava i ius commune. Autor u dva rada analizira sve relevantne institute primijenjene u arbitraži i postupovne i materijalnopravne, povezujući ih s rimskim i kanonskim pravnim uzorima. Ovaj izvor povezuje i s druga dva pravna svjedočanstva, koja su nastala u Mošćenicama u prvoj polovici 17. stoljeća, a koji također odražavaju snažne utjecaje rimske pravne tradicije: Mošćenički statut iz 1637. i lovransko-mošćeničko razgraničenje iz 1646.

Ključne riječi: *Mošćenice; arbitraža; prisilna arbitraža; diobeni spor; pravorijek; rimsko pravo; kanonsko pravo; ius commune.*

1. UVOD

Nakon što je u prethodnom broju ove publikacije opisan pravni izvor, Lazarićev bilježnički zapisnik te su analizirana osnovna pitanja o arbitraži koja je primijenjena *in casu concreto* (njezino osnivanje i narav, izbor arbitara, spor), s posebnim naglaskom na odjeke recepcije rimskoga prava u tome arhivskom zapisu, u ovom je tekstu iscrpna analizirano rješavanje spora, tj. njegov tijek, *modus operandi* i

* Dr. sc. Ivan Milotić, izvanredni profesor, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; ivan.milotic@pravo.hr.

donošenje odluke. Smisao je svakog postupka, pa tako i ove arbitraže, da se donese i izvrši odluka. Već su pri osnivanju arbitraže u Mošćenicama uspostavljeni određeni mehanizmi osiguranja izvršenja pravorijeka. U ovome će se radu dodatno analizirati kako je ostvarivanje toga cilja bilo pospješeno sadržajem pravorijeka, tj. njegovim specifičnim klauzulama. Napokon, ovim se tekstom uspostavlja poveznica između rimskog prava, njegove recepcije u novome vijeku na općoj europskoj razini (koja je posebno uzela zamah nakon Maksimilijanove upute iz 1495.) i konkretnoga spora mjesne (mošćeničke) provenijencije, koji se među sumještanima arbitražno rješavao u Mošćenicama 1621. pod snažnim utjecajem općega prava (lat. *ius commune*).

2. RJEŠAVANJE SPORA

Postupak rješavanja spora Lazarić opisuje u drugom dijelu zapisnika. Opisujući slijed poduzimanja postupovnih radnji u arbitraži, bilježnik većinom slijedi diplomatsku strukturu latinske privatne isprave poznate u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj diplomaciji. Redoslijed Lazarićeva opisa odražava redoslijed pojavljivanja strukturnih dijelova isprave.¹ To nagovještuje činjenicu da se i taj konkretan postupak barem donekle oslanjao na otprije zadanu strukturu, premda je riječ o *ad hoc* arbitraži. Ako ga je vjerno zapisao, kao što sâm izrijekom tvrdi, tada ili je bilježnik na neki način usmjerio postupanje u arbitraži u određeni poznati slijed radnji (držeci se slijeda pojavljivanja strukturnih dijelova isprave u latinskoj diplomaciji), što stranke nisu mogle učiniti jer su bile mjesni poljodjelci. To se moglo dogoditi i prihvaćanjem nekih formalnosti u ovu prigodnu arbitražu zbog djelomičnog oponašanja sudskoga postupka (što je bilo često u arbitraži). Moguće je i obrnuto – da je navedena bilježnikova tvrdnja različita od stvarnosti, tj. da je sastavljajući ga, zapisnik o arbitraži u formalno-strukturalnom smislu prilagodio strukturi isprave, premda se arbitraža nije tako odvijala. Ipak, vjerujemo da spomenuto nije slučaj, i to zbog bilježnikove izričite drukčije tvrdnje (u čiju točnost nemamo razloga sumnjati), ali i jer se u drugim zabilježenim aspektima rješavanja ovog spora (poput pojmova i instituta preuzetih iz rimske pravne tradicije) razabiru dosljednosti i tehnička obilježja svojstveni izvanjskim pravnim čimbenicima, a koji se mogu objasniti samo utjecajem *ius commune*. Pritom, otkada je 1215. na Četvrtom lateranskom saboru uvedeno protokoliranje postupovnih radnji u rimsko-kanonskom postupku, uočava se tijesna korelacija i očigledna analogija među zapisničkim dokumentiranjem postupovnih radnji (protokoliranjem)² i diplomatskom strukturom latinske isprave.³

- 1 Franjo Šanjek, *Latinska paleografija i diplomatika* (Zagreb: Hrvatski studiji, 2005.), 146-147.
- 2 Bez toga je nezamisliva *appellatio* i drugostupanjska provjera odluke donesene u prvom stupnju.
- 3 Kanonom br. 38 (*Quoniam contra falsam*) na općoj je razini utvrđena obveza da sudac mora voditi *protocollum* s obzirom na poduzete radnje. O tome vidi: X 2.22.2; 1 Comp. 2.15.2.; Corpus iuris canonici, col. 344; Reg. Innoc. III, 2, 60-66, br. 37, 63; Azo, Summa Codicis, 4.21 de fide instrumentorum, br. 1. V; Wiesław Litewski, *Die römisch-kanonisches nach den älteren ordines iudicarii*, vol. I-II (Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.), 490-492; James A. Brundage, *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts* (Chicago: University of Chicago Press, 2008.), 387-389. Sljedeće (1216.) godine

Isprava (zapisnik) koji se obrađuje formalno (diplomatički) nije latinska, nego glagoljička. Međutim, nazivlje i struktura otkrivaju da je u njoj, u pohrvaćenju inačici na glagoljici, zaodjenut (ili čitaj: „zarobljen“) rimski pravni duh srednjovjekovlja i pripadajući mu latinski izričaj, ali i srednjovjekovna diplomatska struktura koja odražava latinitet. Prva rečenice počinje invokacijom,⁴ zazivanjem Isusova imena, što je i inače standard u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj diplomaciji pravne provenijencije u kojoj se bilježi rješavanje spora (sudovanje, arbitraža).

Nakon toga izlažu se dokazna sredstva koje je izvela arbitraža prešutno upućujući da su ona u postupku iscrpno pretresena. To nije nikakav *novum*. Takav izričaj kojim se navode (prebrojavaju) dokazna sredstva svojevrstni je predložak (*špranca*) koji se susreće u gotovo svim postupcima rješavanja spora od razvijenoga srednjeg vijeka. U nazivima se tih dokaznih sredstava ogleda njihova latinska bit i tehnička narav koja je prigodno pohrvaćena ili su ti pojmovi znatno ponajprije potalijančeni, a zatim pohrvaćeni pri sastavljanju isprave: modul → lat. *modulus*, tal. *modulo* (hrv. isprava specifično o zemljištu), *harta dotiva* → lat. *charta dotalis*, tal. *carta dotiva* (hrv. mirazna isprava), sentencije → lat. *sententia*, tal. *sentenza* (hrv. odluka u sporu, pravorijek), *tištament* → lat. *testamentum*, tal. *testamento* (hrv. oporuka).

To nisu mošćenički običajni ili domaći kodificirani instituti običajnog pravne provenijencije, nego su preuzeti izvana. Sasvim je moguće da Mošćenice nisu imale vlastiti običajni pravni naziv za njih i da stanovništvo u praksi nije znatnije koristilo te institute. To je mogao biti glavni poticaj za njihovo preuzimanje iz opće pravne tradicije toga vremena. Posebnost rješavanja ovoga spora ogleda se u izostanku spominjanja svjedoka. Dodatno to valja naglasiti s obzirom na to da se iskazi svjedoka u takvim pravnim stvarima (dioba, razgraničenje) u razmatranom vremenu beziznimno pojavljuju ne samo kao dokazna sredstava, nego kao ona koja su bila odlučna, najzastupljenija ili u praksi najčešće jedina dostupna.⁵

Za razliku od uobičajenih arbitraža u diobenim stvarima u srednjem i novom vijeku, koje uglavnom utvrđuju činjenice i razrješuju spor, u ovoj stvari s obzirom na oporuke (*tištament*) arbitri (*albitri*) donose odluku o pravnom pitanju, tj. oni *ius dicunt*. Kao prethodno se pojavljuje pitanje o valjanosti oporuke, i tu arbitri slijede sve što je prethodno utvrđeno o ništetnosti pred mošćeničkim kapetanom i sucem, ali

papa Inocent III. izdao je dekretal analognog sadržaja. Sudac pri poduzimanju svih radnji uza sebe mora imati *scriptor* ili *duo viri idonei* koji te radnje moraju protokolirati, ali i naknadno čuvati zapise o njima (zapisnik, *protocollum*). ...*ut iudex semper adhibeat aut publicam (si potest habere) personam aut duos viros idoneos, qui feliciter universa iudicii acta conscribant* c. 71 X. de prob. 2, 19 i c. 11 X. de prob. 2, 19.

- 4 Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1972.), 148; Franjo Šanjek, *Latinska paleografija i diplomatika* (Zagreb: Hrvatski studiji, 2005.), 146.
- 5 Ivan Milotić, „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646).“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 40, br. 3 (2019): 1001-1003; Ivan Milotić, „Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje“, u: *Mletačko-austrijska granica u Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria*, ed. Tatjana Bradara (Pula: Arheološki muzej Istre, 2017.), 353-354. Iskaz se svjedoka pojavljuje kao najvažnije i najraširenije dokazno sredstvo. Razloge tomu treba tražiti u prepoznatljivim obilježjima srednjovjekovlja u kojemu je prevladavala kultura izgovorene riječi i zbog iznimno niskoga stupnja pismenosti i zbog činjenice što je sastavljanje isprave bilo složen i skup postupak.

uz jedan važan dometak. U toj ništetnoj oporuci kao pobožna namjena (*pia causa*) određeno je da neka imovinska dobra koja su za života pripadala Luciji moraju biti namijenjena u korist *crekvam i ubogem sirotam*. Iz zapisnika se precizno iščitava da je riječ o pobožnoj namjeni, ali ne i način kako je osnovana (neposredno oporukom ili milosrdnim legatom *pro anima*, kao dijelom oporučne odredbe⁶). Posebno je zanimljivo da, unatoč ništetnosti oporuke zbog nekog njezina *mankamenta*, arbitri utvrđuju valjanim tu Luciju pobožnu namjenu. Premda je Lucijina oporuka tobožnja i ništetna s obzirom na sve odluke koje su donesene vezane za nju, pobožna je namjena ostala valjanom, zasigurno ne stoga jer je bila vjerodostojna, nego samo zbog toga jer je to pobožna namjena. Kako god da je nastala, bila je sama po sebi održiva i tadašnjemu kršćanskome društvu i pravnom poretku prihvatljiva.

Ništetnost oporuke podloga je za odluku o miraznom zemljištu. Njega Martin Mohović ne mora vratiti (*restituiri*), nego na temelju odluke arbitara mora dvojici nasljednika Jurja Lazarića isplatiti utvrđeni iznos novca (135 libri), i to u dva obroka unutar pravorijekom precizno određenih rokova (prvi obrok do blagdana Svetog Mihovila (29. rujna), a drugi između toga datuma i prvog nadolazećeg Božića). U sredini usmjerenoj na poljoprivredu arbitri su, čini se, uvažili zbilju, da zemljište drži Martin Mohović, suprug pokojne Lucije, te da bi bilo neopravdano, a možda i nepravedno, oduzimati mu ga, neovisno o tome što nema pravo na tu miraznu imovinu. Arbitri pribjegavaju nadoknadi novčane vrijednosti koju su utvrdili vlastitom procjenom (*štima*).

Drugi imovinski objekt koji je bio predmet ovoga diobenoga spora je spomenuti dolac, čiji se režim utvrđivao u istom postupku. Za razliku od miraznoga zemljišta, ovdje se odlučivalo *omnis causa rei*. Arbitri su utvrdili vlasništvo Martina Mohovića nad njime i ovlastili ga da dolac uzme nazad sebi (u posjed), međutim, za prihod (*intrada*) nastao od dolca odredili su da čitav pripada dvojici nasljednika Jurja Lazarića dok su ga osnovano držali (posjedovali), a da se nakon toga, tj. vjerojatno od kada je Martin Mohović postavio zahtjev za povrat dolca do njegova faktičkog povrata, prihod popola dijeli između njih i Martina Mohovića.

Ono što povezuje odlučivanje o ta dva imovinska objekta je osnivanje odlukom arbitara neke vrste založnoga prava (najbližega hipoteci) na dolcu Martina Mohovića ako u zadanim rokovima ne isplati novčane iznose dvojici braće nasljednika Jurja Lazarića. Naime, ako Martin Mohović to ne učini, poduzet će se procjena (*štima*) njegova dolca prema statutarnim pravilima Mošćenica⁷ i njegovom prodajom

6 Za osnove problematike upućuje se na: Zoran Ladić, „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17, (1999): 21ff.

7 *Stima* je poznat institut u mošćeničkom statutarnom pravu. Izrijekom ga u tekstu Mošćeničkog statuta bilježi Đorđe Milović, „Mošćenički statut iz 1637. godine“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 23, (1975): 128. Premda je naziv tog instituta izveden iz latinskog (od *aestimatio* = procjena), on je zbog stalne uporabe u statutarnom pravu istočnjadranskih komuna i pojmovno i konceptualno prerastao u domaći, pa čak i običajnopравни institut, koji je svoj kodificirani izričaj pronašao u mnogim statutarnim pravilima. U statutarnome pravu gradova na istočnoj obali Jadrana nazivaju se *stimatori, stimadori, stimadori del commun, venditori et stimadori del commun, stimadori publici del commun*. U Mošćenicama se ne spominje izrijekom je li riječ

namirit će se dvojica nasljednika u iznosu (*suma*) od 135 libri. Prema tome, Martin Mohović uzet će nazad u svoj posjed spomenuti dolac i posjedovat će ga kao vlasnik, međutim, dvojica braće na njemu imat će založno pravo. Ne isplati li 135 libri u zadanim rokovima kao naknadu za mirazno zemljište, dolac će se procijeniti i prodati, a kupovna će se do te visine dodijeliti dvojici braće nasljednika.

Osim izrijekom naznačenih pojmova i instituta, iz sadržaja zapisnika čita se i o drugim preciznim pravnim konceptima. Sasvim precizno razlikuje se vlasništvo od posjeda (što je netipično za srednji i novi vijek), a ti instituti od založnoga prava bez posjeda stvari (hipoteka). Martin Mohović u posjedu je vlastita dolca, ali do isplate 135 libri njegovo je vlasništvo opterećeno založnim pravom koje nastaje *ex sententia*. Ne dođe li do isplate duga, dolac se neće prenijeti u vlasništvo dvojice nasljednika Jurja Lazarića, nego će se procijeniti i prodati, a vjerovnici će se namiriti iz ostvarene cijene, što je uobičajeni način provođenja ovrhe poznat iz rimskog prava od pretorskoga doba. U vraćanju posjeda Mohovićeve dolca, ali i istodobno problematiziranju pitanja prihoda od njega, ogleda se klasično reivindikacijsko pitanje i postupak u kojemu se u toj materiji ne raspravlja samo o povratu stvari, nego i *de omnis causa rei*. Sve te materije prepoznatljivo pripadaju rimskom pravu, tj. zasigurno ne potječu iz mjesnoga samonikloga pravnog običaja iz Mošćenica.

3. PRAVORIJEK (SENTENCIJA) S FORMALNOGA GLEDIŠTA

U ovoj ispravi velika se pažnja pridaje pravorijeku (*sententija*). Pritom se ne misli samo na njegov sadržaj, nego i na njegovo izvršenje. Već u fazi osnivanja arbitraže stranke su pristupile županu i usmeno mu obećale da će biti povezane s njim. Ta je njihova obveza dodatno naglašena u posljednjem dijelu pravorijeka, i to u dva paragrafa. Deklarira se obveza stranaka da izvrše pravorijek točno onakvim kakvim su ga donijeli arbitri (*kako se u sentenciji albitri uzdrži*). To se opravdava činjenicom da su uzeta u obzir sva pisma, moduli i *harta dotale* te, uz to, naglašavanjem da su arbitri sudili najbolje kako su mogli (*sudimo sakem boljem putem*) uvaživši pravednost (*pravicu*). Iz svega navedenoga iščitava se da se pravorijek sastojao

o stalnim komunalnim službenicima u smislu *extimatores communis* ili o *ad hoc* postavljenim osobama s točno određenim kvalitetama i precizno utvrđenom zadaćom, ali koji nisu službenici. Izričaj upućuje na potonju situaciju jer ništa ne ukazuje na to da je riječ o stalnim stimadores. Proizlazi da su se oni imenovali *una causa*, a kada bi ispunili zadaću, njihove bi ovlasti prestajale. Zapravo je bila riječ o vještacima, stručnjacima. Njih ne treba poimati kao osobe koji imaju neka posebna stručna znanja ili formalno obrazovanje, nego kao osobe koje zbog iskustva, mudrosti iskazane u zajednici, upoznatosti s problemom, boljega razumijevanja materije, svojeg ugleda, nepristranosti, poštenja i sl. razumiju stanje stvari i stoga mogu pravilno izvršiti procjenu. Za procjenitelje u statutarnom pravu vidi npr.: Žika Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune* (Nikšić: Istorijski arhiv, 1988.), 60; Slaven Bertoša, „Gospodarska povijest u notarskim ispravama Puljštine u prvoj polovici XVII. stoljeća“, *Povijesni prilozi* 17, (1998): 179, 185, 187, 212. U Motovunu, čiji su statut i odluke općinskoga vijeća pisane vulgarnim latinskim jezikom, nazivaju se *extimatores* (kapituli br. 118 i 235). Ivan Milotić, *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna* (Motovun: Općina Motovun, 2016.), 106-107, 173-174, 279-280, 349. Za povezane pojmove vidi i: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, vol. 1 (Zagreb: JAZU, 1973.), 436-437.

samo od adjudikacije, tj. da se ni u jednom aspektu ove arbitraže nije pribjeglo sporazumijevanju stranaka, mirenju, savjetovanju, usklađivanju njihovih interesa i sl.

Ono što slijedi nakon te deklaracije prohibitorna je klauzula adresirana na obje stranke u sporu. Određuje se kazna od 30 maraka (*pena marak 30*) onome tko bi bilo kako odstupio od pravorijeka (*onome ki bi se pomaknul od ove sentencije*). Pritom se misli na to da netko odbije izvršiti svoju obvezu, ne izvrši je u potpunosti, ne izvrši je na odgovarajući način i sl. Propisano je i da u slučaju izricanja kazne (*pena*) deset maraka pripada mjesnome svećeniku (*gospodinu*), drugih deset općini (*komun*), a trećih se deset mora platiti drugoj stranci, tj. onoj koja u svemu (tvrdo, stalno, u izvorniku: *saldo*) ostane vjerna pravorijeku, tj. izvrši ga u cijelosti (*ka bude saldo stala*). U uvjetima kada je arbitraža privatna i *ad hoc*, što je ovdje više-manje slučaj, posredno, određenim imovinskim pritiskom ili prijetnjom štetne imovinske posljedice, osigurava se izvršenje pravorijeka.

Dojam obvezatnosti dodatno je pojačan propisivanjem da je pravorijek izrečen (priopćen) strankama u nazočnosti dvojice prisutnih svjedoka (*svedoki na prežente*). Za to priopćivanje isprava koristi pojam *publika* (*svedoki na prežente, pred kimi se publika*), ali ne označava javnu objavu (tj. priopćivanje javnosti),⁸ nego priopćivanje u uskom krugu ljudi, međutim ne bilo kakvih ljudi, nego relevantnih osoba. To, među ostalim, odražava privatnu narav arbitraže, pa i ove konkretne iz 1621. u Mošćenicama jer se arbitraža oduvijek provodila i pravorijek izricao *sine strepitu forensi*. Gledajući meritum te stvari, on je privatniji, kao što je prevladavajuće privatniji i način rješavanja spora, premda je njegovo donošenje u određenoj mjeri podvrgnuto nadzoru javne mošćeničke vlasti. Navedena dvojica svjedoka stoga nemaju funkciju javnosti, nego su oni predstavnici javne vlasti. Oni su svjedoci izricanja pravorijeka i njegova sadržaja, a istodobno i svojevrsno osobno jamstvo izvršenja pravorijeka pojačano činjenicom da je jedan od njih mošćenički župan. Svojstvo prvoga svjedoka – *počtivani župan Grgur Mona*, neposredno potvrđuje takav zaključak. Drugi je svjedok bio *Gašpar Sanković*, bez daljnjeg određenja njegova svojstva ili funkcije.

Opisane se okolnosti u cijelosti podudaraju sa *sententiam dicere*⁹ i *sententiam pronuntiare*¹⁰ u arbitraži rimskoga prava. Bez priopćivanja pravorijeka, i ako to

8 Pojam publikacije ovdje nije preuzet iz rimskog prava jer klasična rimska *publicatio* označava konfiskaciju, zapljenu i namjenu nečega za javnu riznicu. Tek se u kasnije doba (4. stoljeće) taj pojam koristi u značenju objave, objelodanjivanja, oglašavanja, razglašavanja. Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik* (Zagreb: Marka i Matica Hrvatska, 2000.), 2542. U srednjem vijeku taj latinski pojam može označavati i javnu objavu, ali i svaki drugi oblik priopćivanja ili objave. Du Cange i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 6, col. 556b.

9 Ulp., D.4.8.3pr.; Ulp., D.4.8.3.1.; Ulp., D.4.8.7.1.; Ulp., D.4.8.9.3.; Ulp., D.4.8.11.1.; Ulp., D.4.8.11.2.; Ulp., D.4.8.11.4.; Ulp., D.4.8.13pr.; Ulp., D.4.8.13.3.; Pomp., D.4.8.14.; Paul., D.4.8.16.1.; Ulp., D.4.8.17pr.; Ulp., D.4.8.17.1.; Ulp., D.4.8.17.2.; Ulp., D.4.8.17.4.; Ulp., D.4.8.17.6.; Paul., D.4.8.19pr.; Paul., D.4.8.19.1.; Gai., D.4.8.20.; Ulp., D.4.8.21pr.; Ulp., D.4.8.21.3.; Ulp., D.4.8.23.1.; Ulp., D.4.8.25pr.; Ulp., D.4.8.27.2.; Paul., D.4.8.19pr.; Ulp., D.4.8.27.5.; Ulp., D.4.8.27.6.; Paul., D.4.8.30.; Paul., D.4.8.32.1.; Paul., D.4.8.32.4.; Paul., D.4.8.32.4.; Paul., D.4.8.32.6.; Paul., D.4.8.32.9.; Paul., D.4.8.32.10.; Paul., D.4.8.32.13.; Paul., D.4.8.32.14.; Paul., D.4.8.32.16.; Paul., D.4.8.32.17.; Ulp., D.4.8.36.; Iul., D.4.8.47pr.; Iul., D.4.8.49pr.; Alf., D.4.8.50.; Mar., D.4.8.51.

10 Ulp., D.4.8.13.4.; Paul., D.4.8.19.; Ulp., D.4.8.21.1.; Gai., D.4.8.35.; Scaev., D.4.8.43.

nije učinjeno u nazočnosti stranaka, pravorijek se u rimskom pravu ne bi smatrao donesenim.¹¹ Ipak, pravorijek (*sententia*) se u rimskom pravu nije priopćivao javnosti jer je za javnost to bila privatna stvar i *res inter alios transacta*. Prema svemu izloženom, jednaka *ratio* prisutna je u mošćeničkoj arbitraži iz 1621. i rimskom konceptu arbitraže koji je bio nepromjenjiv u svim razdobljima rimske pravne povijesti.

4. ODJECI RECEPCIJE RIMSKOG PRAVA

Osim pravnotehničkim nazivljem, Lazarićev zapisnik posebno je zanimljiv romanistici zbog načina primjene instituta koji su označeni tim nazivljem. Recepcija rimskog prava i utjecaji *ius commune* mogu se, sagledavati i samo kroz prihvaćanje pravnog nazivlja, međutim, u mošćeničkoj arbitraži iz 1621. njihovi odjeci to umnogome nadilaze jer se i u odnosu na meritum te kontekstualno s obzirom na situaciju (tj. njezinu činjeničnu pozadinu) zapaža dosljedna primjena institucijskih uzora iz rimskog prava.

Jedan je od predmeta ovoga spora zemljište (*diferenca*) dano u miraz (*dotu*). Propituje se režim toga zemljišta nakon Lucijine smrti, za koju se može ustvrditi da je bila kći Jurja Lazarića i sestra dvojice njegovih nasljednika. Čini se da je Juraj Lazarić (s ili bez sinova) dao miraz svojoj kćeri. Prestankom braka zbog njezine smrti postavilo se pitanje o tome kome pripada miraz. Rješenje, za koje se u zapisniku navodi da proizlazi iz prava Mošćenica i carskoga zakonodavstva, u biti odražava rimsko shvaćanje *Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est*.¹² Miraz je u rimskom klasičnom pravu s gospodarskoga gledišta imovina supruge, a njezin suprug nad njime samo prividno ima vlasništvo, tj. on se nalazi u položaju plodouživatelja. Justinijan precizno određuje da je supruga pravi vlasnik miraza,¹³ što posljedično znači da se on nakon prestanka braka vraća ženinoj obitelji. U krajnjoj je liniji to rezultat arbitraže u Mošćenicama 1621. s obzirom na mirazno zemljište (*diference*) i izrijekom je deklariran u pravorijeku (*sentenciji*).

Dolac Martina Mohovića, pak, držala su dvojica braće po nekoj pravnoj osnovi (nije navedeno kojoj, vjerojatno u zakupu) koja im je davala pravo ubirati plodove. Prestankom te osnove, a ne vrativši dolac Martinu, dvojica su braća ostali tek posjednici nevlasnici, a Martin vlasnik neposjednik. Pitanje vlasništva uopće se ne postavlja, nego se Martinov zahtjev odnosi samo na vraćanje (restituciju) stvari. Osim o vraćanju (posjeda) stvari, kako je riječ o zemljištu (plodonosnoj stvari), arbitraža razrješava i pitanje plodova, i onih koje su osnovano ubrala dvojica braće i onih ubranih nakon toga – neosnovano. U tome se prepoznaje čista reivindikacijska materija iz rimskog postupka *per formulas*.¹⁴

11 Derek Roebuck i Bruno de Loynes de Fumichon, *Roman Arbitration* (Oxford: Holo Books, 2004.), 1181; Carl Weizsäcker, *Das Romische Schiedsrichteramt Unter Vergleichung mit dem Officium Judicis* (Tübingen: Diss. Univ., 1879.), 87-88. Teodozijevim kodeksom je pisani oblik pravorijeka propisan kao pretpostavka valjanosti. C.T.4.17.1.

12 Premda se miraz nalazi u imovini supruge, on pripada supruzi. Tryphon, D.23.3.75.

13 C.I.5.12.30.1. Vidi: Bertold Eisner i Marijan Horvat, *Rimsko pravo* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.), 161-162.

14 Eisner i Horvat, *Rimsko pravo*, 260-266.

Premda se izrijekom ni na jednom mjestu ne spominje založno pravo (ili hipoteka), u ovom je članku već naznačena visoka razina preciznosti kojom Lazarić opisuje stvarnopravno osiguranje tražbine od 135 maraka dvojice nasljednika prema Martinu Mohoviću. Taj opis pravo dvojice nasljednika označava kao akcesorno, kao stvarnopravno (vezano za dolac), ali bez posjedovanja stvari, dok se namirenje provodi nakon procjene (*štine*) i prodaje. Pravna je osnova njegova nastanka sâm pravorijek. To je u svemu, na razini njegovih općepoznatih obilježja, precizno opisani rimski model hipoteke, a ne institut koji bi proizašao iz nepreciznosti i fluidnosti srednjovjekovnog ili novovjekovnoga mjesnog običajnog prava, a koji bi tada nužno bio neprecizan te naznačen deskripcijom.¹⁵

Iz Lazarićeva se zapisnika ne saznaje u čemu se sastoji *mankament* Lucijina *tištamenta*. Vjerujemo da ga Martin Mohović nije krivotvorio, jer bi ga tada stigla teška kazna zbog delikta o kojoj bismo saznali u tekstu zapisnika te se zasigurno ne bi usporedo te u privatnopravnom kontekstu raspravljalo i o njegovu dolcu. Možda je *tištament* imao neki formalni *mankament*, ali i to da je Lucija u njemu nedopušteno raspolagala zemljištem (*diferencom*). Naime, upitno je smije li ona imovinskim pravom koje potječe od njezine obitelji raspolagati u korist svojega supruga i time zaobilaziti pravilo da se nakon njezine smrti ta imovina vraća njezinoj obitelji. Kao i u rimskom pravu, *tištament* u Mošćenicama formalni je pravni posao *mortis causa*, s kogentno zadanim mogućim sadržajem.

Pobožna namjena (lat. *pia causa*), sasvim neovisno je li to samo oporučna odredba ili milosrdni legat *pro anima*, ostala je na snazi unatoč tome što je oporuka u ostalom dijelu bila u cijelosti ništetna. To nije samo odraz klasičnoga shvaćanja *utile per inutile non vitiatur*,¹⁶ nego umnogome snažniji koncept u kojem se ogleda dosljedna primjena shvaćanja kristijaniziranoga rimskog prava Justinijanove epohe koje se oblikovalo posebno za *piae causae*.¹⁷ U romanistici je još u prvoj polovici 19. stoljeća utvrđeno da je kod pojave pobožnih namjena imperativ kristijaniziranoga rimskog prava bio da se one (tj. volja osobe koja ih je odredila) ostvare u najvećoj mjeri.¹⁸ U mošćeničkom slučaju takva je ideja snažno oživotvorena ostavljanjem na snazi pobožne namjene unatoč ništetnosti čitave oporuke.

Već je napomenuto da u mošćeničkoj arbitraži iz 1621. iznenađujućim djeluje izostanak iskaza svjedoka kao dokaznih sredstava, ali i da jednako tako iznenađuje pribjegavanje odlučujućoj prisezi u postupku koji je bio racionalan i pod očiglednim snažnim utjecajima rimsko-kanonskog postupka. Analizira li se поблиže ova arbitraža

15 Za rimsko pravo upućuje se na Magdalena Apostolova Maršavelski, „Okolo termina pojave interdikta Salvianum i servijanskih tužbi“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 37, br. 5-6 (1987): 713-721; Magdalena Apostolova Maršavelski, „O problemu porijekla rimske hipoteke“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 24, 1 (1974): 345-361.

16 Ulp., D.45.1.1.5. Vidi: Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Oxford: Clarendon Press, 1996.), 75.

17 C.1.1.3.48.4.

18 Paul Jörs, Wolfgang Kunkel, Leopold Wenger, *Römisches Recht: Römisches Privatrecht* (Berlin – Heidelberg: Springer, 1935.), 72; Biondo Biondi, *Istituzioni di diritto Romano* (Milano: Giuffrè, 1939.), 108; Vincenzo Arangio-Ruiz, *Istituzioni di diritto Romano* (Napulj: Jovene, 1941.), 74.

s posebnim osvrtnom na dokazna sredstva, zamjećuje se da je beziznimno riječ o ispravama (*pisma, moduli, harta dotale, tištament, sudska sentencija*). Time se ne isključuje da je *modus operandi* arbitraže bio usmen i neformalan, ali da su podnesena dokazna sredstva bila u pisanom obliku. Potonje bi bilo krajnje netipično za postupanja utemeljena na mjesnom običajnom pravu, dok s druge strane, u cijelosti odražava obilježja rimsko-kanonskog postupka, osim činjenice da nema iskaza svjedoka. To se može objasniti time da su dva postupka koja su prethodila arbitraži (koje su vodili Beneto Sabatin i zatim Štefan de Roveri) bitno odredili dokazna sredstva koja arbitraža smije izvoditi i procjenjivati. Dodatno, takve okolnosti nagovješćuju da su se u arbitraži, utvrđivale i činjenice, ali prvotno pravna pitanja i da se to postizalo na temelju isprava.

S obzirom na arbitražu, dosljedno je proveden koncept *muži albitri*, koji se u zapisniku još nazivaju i *sucima*. U zapisniku je zabilježena naznaka nedostatno međusobno razlučenoga pojmovnog i institucijskog razlikovanja *arbiter – iudex*, toliko svojstvenoga rimskom pravu. Ipak, važnija je pojmovna odrednica *muži albitri*, kojom se dvojica *obranika* kvalificiraju isto kao rimski *arbitri boni viri*. *Muži* iz Mošćenica analogni su konceptu *viri* iz rimskog prava, što te muškarce *obranike* uzdiže od prosječnosti okoline te ih ističe kao uzor i standard moralnosti te poštenja koji će donijeti pravednu odluku u poštenom, nepristranom postupku. Ta je njihova kvaliteta posebno važna jer oni svojom odlukom moraju presjeći tko je u pravu, a tko u krivu. Dakle, oni nemaju mogućnost uravnoteživati interese nego preciznim pravorijekom jasno provesti diobu. Kada ne bi bilo javnopravne intervencije u arbitražu (što je tu slučaj), ugled *muži albitri* bio bi jedini čimbenik o kojemu bi ovisilo izvršenje pravorijeka.

I s obzirom na pojmovnu oznaku pravorijeka u ispravi (sentencija, od lat. *sententia*) mogu se pratiti rimski pojmovni, ali i institucijski utjecaji jer se njime i ovdje i u rimskom pravu – dosljedno označavala odluka arbitara. Iznimno tim se pojmom u rimskom klasičnom pravu katkada mogla označiti i sudska odluka – *iudicium* (zbog nedostatno razlučenih granica između sudskog postupka koji je bio privatn i arbitraže koja je također bila privatna).¹⁹ Ista takva pojava nedosljednosti razlikovanja sudaca i arbitara te pravorijeka i presude čita se i u mošćeničkom zapisniku (naime, *sentencijom* se, ali samo jednom – nazivaju i odluke (sudaca?) Beneta de Sabatina i Štefana de Roveri). Iz Lazarićeva zapisnika proizlazi opći zaključak da je postupanje *muži albitri* u Mošćenicama bilo čisto privatno. Zbog toga se u toj ispravi čita o svojevrsnom „strahu“ i Štefana de Roveri i mošćeničkoga župana Grgura Mone hoće li ga *adveršari* na koncu izvršiti. Da je bilo drukčije, tj. da je pravorijek bio obvezujući, ne bi bila potrebna interpolacija njihova autoriteta kojim se osigurava izvršenje. Dakle, arbitraža i iz nje proizlazeći pravorijek u Mošćenicama privatnopravne su kategorije, pa se samim time izvršenje pravorijeka (bez interpolacije javnopravnog autoriteta) ne može postići prisilno.

19 Roebuck i de Loynes de Fumichon, *Roman Arbitration*, 20.

5. ZAKLJUČAK

Lazarićev zapisnik o arbitraži iz 1621. provedenoj po uzoru iz rimskoga prava vremenski, sadržajno i s obzirom na snažne odjeke recepcije uklapa se u pravnopovijesni ambijent Mošćeničkog statuta iz 1637. i lovransko-mošćeničkog razgraničenja iz 1646. Premda se utjecaji rimske pravne tradicije mogu raspoznati pravnopovijesnom analizom tih izvora, s obzirom na istraženost pravnih i povijesnih izvora ne može se pouzdanije zaključivati o tome kako su se i zašto ti utjecaji baš u tom vremenu pojavili u Mošćenicama. Oni su odjeci naprednih i općih (lat. *ius commune*) pravnih shvaćanja u srednjem i novom vijeku utemeljenih na rimskom i kanonskom pravu koja će, barem donekle, u uvjetima posvemašnjega europskog teritorijalno-političkog i pravnog partikularizma, očuvati pravnu koheziju Zapada. To nagovješćuje da je u Mošćenicama u tom vremenu na neki način morao djelovati ili svoj utjecaj imati barem jedan sveučilišno školovani pravnik (ako ne i više njih).

Lazarićev zapisnik jedinstven je pravni izvor s obzirom na to da odjeke recepcije bilježi na glagoljičkom pismu. Unatoč tom snažnome slavenskom tragu, prevladavanju običajnoga prava u Mošćenicama i težnji za pohrvaćivanjem latinizama (i talijanizama) u diplomaciji mjesne provenijencije te, dodatno, uporabi glagoljice koja bi u redovnim prilikama trebala korumpirati i devalvirati svaki izvanjski pravni utjecaj, taj glagoljički zapis naočigled i vjerodostojno dokumentira ne samo rimsko pravnotehničko nazivlje, nego dosljednu primjenu načela, koncepata i instituta rimskoga prava koji su bili označeni tim nazivljem. Preciznost pravnog izričaja i figura zastupljenih u arbitraži u Mošćenicama iz 1621. te dosljednost njihove primjene u ovom diplomatskom izvoru zapanjujući su. U svijetu mošćeničkoga običajnog prava, mjesnih župana i feudalnog svijeta obilježenog nepreciznošću i deskriptivnošću pravnoga izričaja, arbitražni sadržaj Lazarićeva zapisnika trebao bi djelovati nevjerovatno i iznimno, ali tomu nije tako. Kako je navedeno, to je samo jedan od diplomatskih dokaza o utjecaju rimske pravne tradicije u mošćeničkoj sredini u prvoj polovici 17. stoljeća.

Lazarićev zapisnik dokaz je o različitim, ponekad i nevjerovatnim, načinima recepcije rimskoga prava u novom vijeku. To je konkretno svjedočanstvo i na europskoj mikrorazini, samo snagom autoriteta, u primjeni i međusobnom prožimanju rimskog i kanonskog prava, čuvalo i stalno održavalo pravno jedinstvo Europe. Što je sredina, poput Mošćenica, bila manja i neznatnija, to je dokaz o njegovanju zajedničke pravne tradicije u njoj važniji i fascinantniji.

Ipak, zapisnik o arbitraži iz 1621. te ostala dva navedena izvora ne treba sagledavati kao nešto što odražava trendove, prevladavajuće prakse ili koncept. Oni su ponajprije iznimka koja zbog svojih obilježja odskače od običajnopravnih i nekodificiranih mjesnih pravnih shvaćanja koja su prevladavala u svim srednjovjekovnim i novovjekovnim sredinama, pa tako i u Mošćenicama.

LITERATURA

1. Apostolova Maršavelski, Magdalena. „O problemu porijekla rimske hipoteke“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 24, br. 1 (1974): 345-361.
2. Apostolova Maršavelski, Magdalena. „Oko termina pojave interdikta Salvianum i servijanskih tužbi“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 37, br. 5-6 (1987): 713-721.
3. Arangio-Ruiz, Vincenzo. *Istituzioni di diritto Romano*. Napulj: Jovene, 1941.
4. Bertoša, Slaven. „Gospodarska povijest u notarskim ispravama Puljštine u prvoj polovici XVII. stoljeća“. *Povijesni prilozi* 17, (1998): 177-220.
5. Biondi, Biondo. *Istituzioni di diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1939.
6. Brundage, James A. *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
7. Bujuklić, Žika. *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*. Nikšić: Istorijski arhiv, 1988.
8. Du Cange, Charles du Fresne i dr. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort, L. Favre, 1883.-1887.
9. Eisner, Bertold i Marijan Horvat. *Rimsko pravo*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.
10. Jörs, Paul, Wolfgang Kunkel i Leopold Wenger. *Römisches Recht: Römisches Privatrecht*. Berlin – Heidelberg: Springer, 1935.
11. Ladić, Zoran. „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17, (1999): 17-29.
12. *Lexicon latinitatis mediae aevi Iugoslaviae*. Vol. 1. Zagreb: JAZU, 1973.
13. Litewski, Wieslaw, *Die römisch-kanonisches nach den älteren ordines iudicarii*. Vol I-II. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
14. Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Marka i Matica Hrvatska, 2000.
15. Milotić, Ivan. „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646.)“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 40, br. 3 (2019): 987-1010.
16. Milotić, Ivan. *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna*. Motovun: Općina Motovun, 2016.
17. Milotić, Ivan, „Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje“. U: *Mletačko-austrijska granica u Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria*, eds. Tatjana Bradara, 335-361. Pula: Arheološki muzej Istre, 2017.
18. Milović, Đorđe. „Mošćenički statut iz 1637. godine“. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 23, (1975): 113-140.
19. Roebuck, Derek i Bruno De Loynes De Fumichon. *Roman Arbitration*. Oxford: Holo Books, 2004.
20. Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.
21. Šanjek, Franjo. *Latinska paleografija i diplomatika*. Zagreb: Hrvatski studiji, 2005.
22. Weizsäcker, Carl. *Das Römische Schiedsrichteramt Unter Vergleichung mit dem Officium Judicis*. Tübingen: Diss. Univ., 1879.
23. Zimmermann, Reinhard. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

Ivan Milotić*

Summary

**RECEIVING ROMAN LAW IN GLAGOLITHICAL SCRIPT:
NOTARIAL PROTOCOL OF THE 1621 ARBITRATION OF
MOŠĆENICE BASED ON ROMAN LAW
(DISPUTE RESOLUTION)**

The protocol of Petar Lazarić, who was simultaneously a domestic priest, prebendary and a notary of Mošćenice, dates back to 1621. It originated in Mošćenice and records in glagolitic script a resolution of a private dispute concerning the property division which was achieved in arbitration. Although the wording of the documents reveals the glagolitic script and is fully made in the Croatian language, if we go beyond that and explore the origins of the essential terms and expressions, we may reach a conclusion that the document substantially records Latin (or Italian) legal technical language which was slightly Croatised in the process of its adoption into the legal system of the commune of Mošćenice. Moreover, the content of the document puts forth legal principles, concepts and institutes of the extrajudicial dispute resolution which were consistently applied in Mošćenice following the model of arbitration in Roman law. All the essentials of the document at hand reflect the strong influences of the Roman legal tradition and the *ius commune*. The author provides an analysis in this paper which addresses all the relevant institutes that were applied in the arbitration dispute at hand referring to the procedural and substantive law at the same time. The author searches for the Roman model of these institutes, evaluates them from perspective of Roman and canon law of the Middle and New Ages and, finally, he brings this particular legal source in relation to the other two which originated in Mošćenice in the first half of the 17th century that both record significant influences of the Roman legal tradition of the time: The Statute of Mošćenice of 1637 and the boundary dispute between Lovran and Mošćenice of 1646.

Keywords: *Mošćenice; arbitration; mandatory arbitration; property division; arbitration award; Roman law; canon law; ius commune.*

* Ivan Milotić, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Law, University of Zagreb; ivan.milotic@pravo.hr.

Zusammenfassung

**REZEPTION DES RÖMISCHEN RECHTS
IN GLAGOLITISCHER SCHRIFT:
NOTARIELLE NIEDERSCHRIFT AUS DEM JAHR
1621 ZUM SCHIEDSVERFAHREN DAS IN EINKLANG
MIT RÖMISCHEM RECHT IN MOSCHTSCHENIZ
DURCHGEFÜHRT WURDE
(STREITIGKEITSBEILEGUNG)**

Die glagolitische Niederschrift des heimischen Notars und Kanonikers Petar Lazarić zur Beilegung einer privaten Teilungsstreitigkeit zwischen zwei Anwohnern im Schiedsverfahren entstammt aus dem Jahr 1621. Erfasst sowohl in glagolitischer Schrift, als auch in kroatischer Sprache, umfasst die Urkunde wertvolle kroatisierte lateinische (in wenigem Maße italienische) rechtstechnische Benennungen und Grundsätze, Begriffe und Institute, die im außergerichtlichen Schiedsverfahren konsequent und in Einklang mit dem römischen Recht angewendet wurden. Alle wesentliche Rechtsbestandteile dieser diplomatischen Quelle widerspiegeln die Tradition des römischen Rechts und *ius commune*. Vor diesem Hintergrund befassen sich zwei aufeinander folgende Beiträge (der vorliegende und der zweite in folgender Ausgabe) mit ausschlaggebenden Instituten die im Schiedsverfahren angewendet wurden. Der Autor setzt sich mit prozeduralen und materiellrechtlichen Instituten im Zusammenhang zu römischen und kanonischen Rechtsquellen auseinander. Darüber hinaus analysiert er diese diplomatische Quelle in Verbindung zu zwei weiteren Rechtszeugnissen die in Moschtscheniz in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts entstanden sind und somit stark von der römischen Rechtstradition ausgeprägt sind: Statut aus Moschtscheniz aus 1637 und Lovran-Moschtscheniz Abgrenzung aus 1646.

Schlüsselwörter: *Moschtscheniz; Schiedsverfahren; Zwangsschiedsverfahren; Teilungsstreitigkeit; Schiedsspruch; römisches Recht, kanonisches Recht; ius commune.*

Riassunto

**LA RECEZIONE DEL DIRITTO ROMANO IN
GLAGOLITICO:
IL VERBALE NOTARILE SULL'ARBITRATO A
MOSCHIENA DEL 1621 REDATTO SUL MODELLO DEL
DIRITTO ROMANO
(RISOLUZIONE DELLE CONTROVERSIE)**

Il verbale di Petar Lazarić del 1621 proviene da Moschiena dal notaio del luogo e canonico, nel quale nell'alfabeto glagolitico si documenta la risoluzione della lite di divisione privata tra i compaesani nell'arbitrato. Anche se scritto in glagolitico ed in lingua croata, quest'atto contiene la terminologia giuridico tecnica latina croatizzata (ed in misura minore quella italiana) ed annota una serie di principi, concetti ed istituti applicati in modo coerente e corretto nel processo stragiudiziale di risoluzione delle contestazioni seguendo il modello del diritto romano. Tutti gli elementi giuridici importanti di questa fonte diplomatica riflettono forti ripercussioni della tradizione del diritto romano e dello *ius commune*. L'autore con i due lavori che seguono, uno in questo, e l'altro nel prossimo numero di questa pubblicazione, analizza tutti gli istituti rilevanti applicati nell'arbitrato, tanto quelli procedurali, quanto quelli sostanziali, collegandoli al modello giuridico romano e canonico. Infine, ricollega tale fonte diplomatica ad altre due testimonianze giuridiche, anch'esse originarie di Moschiena e risalenti alla prima metà del XVII e fortemente influenzate della tradizione giuridica romana: lo Statuto di Moschiena del 1637 e la delimitazione tra Lovran e Moschiena del 1646.

Parole chiave: *Moschiena; arbitrato; arbitrato obbligatorio; lite di divisione; lodo; diritto romano; diritto canonico; ius commune.*